

ΜΑΝΔΡΑΓΟΡΑΣ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤέΧΝΗ ΚΑΙ ΤΗ Ζωή | ΤΕΥΧΟΣ 54 | ΕΥΡΩ 10

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Τρέλα και Δημιουργία

Η τρέλα όχι απλώς δεν είναι ανωμαλία, αλλά είναι η συνηθισμένη ανθρώπινη συνθήκη.
 Αν δεν έχεις συνείδηση της τρέλας σου κι αν δεν είναι μεγάλη, είσαι ο κοινός άνθρωπος.
 Αν δεν έχεις συνείδηση και είναι μεγάλη, είσαι τρελός.
 Αν έχεις συνείδηση και είναι μικρή, είσαι χωρίς ψευδαισθήσεις.
 Αν έχεις συνείδηση και είναι μεγάλη, είσαι ιδιοφυία.

Φερνάντο Πεσσόα

- Κείμενα για τη δημιουργικότητα & την ψυχοπαθολογία
- Ανθολόγιο
- Αναφορές στους: Γεώργιο Βιζυηνό, Μιχαήλ Μητσάκη, Σαπφώ & Αλκμάνα, Φώτη Κόντογλου, Γεράσιμο Σκλάβο, Μαργαρίτα Καραπάνου, φαινόμενο Σίλβια Πλαθ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Βισέντε Ουιδόβρο, Τζόζεφ Λάνγκτον, Θεόφιλος Γκοτιέ

ΔΟΚΙΜΙΟ

- Η βία στην ποίηση της Αθηνάς Παπαδάκη
- Η πρόσληψη της ελληνικής αρχαιότητας στη σύγχρονη παιδική μας λογοτεχνία

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Ιάσων Δεπούντης

- «Είμαι μακριά, αλλά είμαι κοντά σας...»
 Η αλληλογραφία του Ιάσωνα Δεπούντη με τον Αντώνη Μυστακίδη Μεσεβρινό
- Η επιστήμη του μέλλοντος είναι η ποίηση
- Μερικά βήματα στο Systema Naturae
- Ιάσων Δεπούντης/ Ζυρίχη Ελβετίας
- Νέος αιώνας, ο πανάρχαιος

ΓΙΟΡΤΗ ΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗ ΔΟΝΟΥΣΑ, ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ

Μαζί είμαστε πιο πολλοί και από εμάς τους ίδιους

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ

- Φοιτητές του εργαστηρίου ζωγραφικής της Σχολής Καλών Τεχνών Φλώρινας
- Ειρήνη Κανά

● 3 ΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

● **4-18 ΠΟΙΗΣΗ** Τόλης Νικηφόρου, Κώστας Θ. Ριζάκης, Νάνος Βαλαωρίτης, Μάγδα Χριστοπούλου, Απόστολος Παλιεράκης, Βάννα Πασούλη, Κωνσταντίνος Πλακάνας, Φανή Αθανασιάδου, Γιάννης Πορμάνης, Κατερίνα Ζησάκη, Νικολέτα Κούτη, Δανάη Κατασμένη, Τασία Σταματοπούλου, Χρήστος Αρμάντο Γκέζος, Ιωάννης Ψάρρας, Πηνελόπη Ζαρδούκα, Αλέξανδρος Αραμπατζής, Αλέξανδρος Τιχομίρ, Νίκος Α. Κατσιάνης, Άρτεμις Βαζιργιαντζίκη, Γιώργος Νικολόπουλος

● **19-32 ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ** ▶ 19 Χρήστος Χαρμομασιδής ▶ 20 Σπύρος Μπρίκος ▶ 21 Δημήτρης Τζουμάκας ▶ 23 Θ.Γ. Παπαγεωργίου ▶ 24 Μάκης Ζέρβας ▶ 26 Βαγγέλης Αυδίκος ▶ 28 Μαρία Πετρίτση ▶ 30 Γρηγόρης Τεχλεμετζής

● **33-42 ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ** ▶ 33 Joseph Langdon: Ποιήματα, σπόδοση Χρήστου Χαρμομασιδή ▶ 34 Vicente Huidobro: Αλταζώρ, ο Υψιέραξ (Άσμα ΣΤ' και Ζ'), μετάφραση Βίκτωρ Ιβάνοβιτς ▶ 36 Θεόφιλος Γκοτιέ: Σπρίτ, φανταστική νουβέλα, εισαγωγή-μετάφραση Ειρήνης Καλαπανίδα

● **43-113 ΑΦΙΕΡΩΜΑ Τρέλα και Δημιουργία** ▶ 43 Εισαγωγή, Κατερίνας Ζησάκη ▶ 44 Ποιητική δημιουργία και ψυχοπαθολογία, Γιάννη Ζέρβα ▶ 47 Τέχνη και τρέλα, Φώτη Γαγγελάρη ▶ 50 Υπάρχει δημιουργική ζωή μέσα στο ψυχιατρικό άσυλο; Κατερίνας Μάτσα ▶ 52 Το πολιτικό παράδοξο, Έλενας Ψαρρέα ▶ 53 Ψυχική Πάθηση και Δημιουργικότητα, Ντέπη Ρίζου ▶ 54 Το φαινόμενο Σύλβια Πλαθ, Γιάννη Δούκα ▶ 56 Το χαλασμένο τηλέφωνο, ΙΙ, Λάμπρου Σπυριούνη ▶ 58 Μαρτυρίες τρέλας και δημιουργίας, Φαίδωνα Πατρικαλάκι ▶ 60 Friedrich Hölderlin: Τα ποιήματα της πνευματικής νύχτας, Έλενας Νούσια ▶ 64 Σαπφώ και Αλκμάν, Χρυσούλας Αγκυρανοπούλου ▶ 66 Ο Βιζυηνός ως τρόφιμος του Δρομοκαϊτείου στην ταινία του Λάκη Παπαστάθη «Το μόνον της ζωής του ταξιδιόν», Θανάση Αγάθου ▶ 68 Ο Μιχαήλ Μητσάκης και η ψυχική του νόσος, Γεράσιμου Α. Ρηγάτου ▶ 78 Περιστατικά τρέλας στον Κόντογλου, Ευάγγελου Ι. Τζάνου ▶ 80 Μαργαρίτα Καραπάνου: Η ζωή είναι αγριώς απίθανη, Κατερίνας Παναγιωτοπούλου ▶ 83 Τέχνη και νόσος, Κατερίνας Καζολέα ▶ 87 Κατάθλιψη, Ελένης Ζάχαρη ▶ 88 Αποκλίνοντα πρόσωπα: Σαλοί και ψυχικά ασθενείς στο θέατρο του Βασίλη Κατσικονούρη, Κατερίνας Θεοδωράτου ▶ 90 Η ρωγή των 7 και 45, Βασίλη Κατσικονούρη ▶ 92 Ντόμινο, Ανδρέα Φλουράκη ▶ 95 Τσέρκης το Αθηνιό-Ο παραμυθοφάγος, Λευτέρη Ξανθόπουλου ▶ 97 Σαλό το βύθος με κυκλώνει, Μαρίας Σύρρου ▶ 98 Περί τρέλας ο λόγος, Καλλιόπης Λεγάκη ▶ 102 Ανθολόγιο, Επιμέλεια: Κατερίνα Ζησάκη, Έλενα Νούσια, Ξένη Σκαρτσά, Βιβή Τουρόγιαννη ▶ 109 Ερυθρόλευκη τρέλα, Κώστα Κρεμμύδα

● **114-137 ΑΦΙΕΡΩΜΑ Ιάσων Δεπούντης** ▶ 114 Η αλληλογραφία του Κερκυραίου Ιάσωνα Δεπούντη από το Διεθνές Παιδικό Χωριό Πεσάλτσκι της Ελβετίας με τον Αντώνη Μυστακίδη Μεσεβρινό στη Σουηδία, Θεοδόση Πυλαρινού ▶ 132 «Η επιστήμη του μέλλοντος είναι η ποίηση», Γιώργου Μύαρη ▶ 135 Ιάσων Δεπούντης: Μερικά βήματα στο Systema Naturae, Κρεσέντιο Σαντζίλιο ▶ 136 Ιάσων Δεπούντης/ Ζυρίχη Ελβετίας, Σπύρου Κουλούρη ▶ 137 Νέος αιώνας, ο πανάρχαιος, Μαρίας Σύρρου

● **138-148 ΔΟΚΙΜΙΟ** ▶ 138 Η βία στην ποίηση της Αθηνάς Παπαδάκη, Μαρίας Ευτυχίας Τσαγανό ▶ 141 Η πρόσληψη της ελληνικής αρχαιότητας στη σύγχρονη παιδική μας λογοτεχνία, Ηρακλή Εμμ. Καλλέργη

● **149-160 Η γιορτή της ποίησης στη Δονούσα:** Μαζί είμαστε πιο πολλοί και από εμάς τους ίδιους

● **161 ΠΕΡΙ ΟΡΕΞΕΩΣ** ● **163 ΘΕΑΤΡΟ** ● **164-166 ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**

● **167-183 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΣΙΑΣΕΙΣ-ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ**

Φωτό εξωφύλλου: John Deakin, *Portrait of Francis Bacon*, 1952. Επεξεργασία: Γιάννης Αλεξάκης
Φωτό οπισθοφύλλου: Κώστας Ορδόλης

Ευχαριστούμε για την πολύτιμη, συνεχή και ανιδιοτελή βοήθειά του το φίλο **Γιώργο Μαρκατσέλη** που επεξεργάστηκε ηλεκτρονικά όλες τις φωτογραφίες του τεύχους 54 του «Μ».

Τεύχος 54 | Απρίλιος 2016 | Έτος εικοστό τρίτο | ISSN 1106-1898

ΣΥΝΑΡΧΗ ΜΕΛΟΣ: ΕΦΩΤΕΡΙΝΟΪ: 40 ΕΥΡΩ | ΕΞΩΤΕΡΙΝΟΪ: 55 ΕΥΡΩ

ΤΙΜΗ ΠΑΛΙΟΝ ΤΕΥΧΟΣ: 10 ΕΥΡΩ

ΣΥΝΑΡΧΗΣ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ-ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ-ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ: 100 ΕΥΡΩ

ΝΕΑ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ 32, 104 44 Αθήνα

Τηλ. & fax: 2108220294, κιν.: 6944 460494

ΕΚΔΟΤΗΣ-ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΚΩΣΤΑΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ
ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: ΜΑΝΔΡΑΓΟΡΑΣ

ΑΣΤΙΚΗ ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΓΚΛΙΣΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΑ ΑΒΕΡΜΠΛΑΧ, ΠΑΝΝΗΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ, ΤΖΕΛΑ ΑΣΠΡΟΓΕΡΑΚΑ-ΓΡΙΒΑ, ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΝΝΑΚΟΣ, ΕΛΕΝΗ ΓΟΥΛΑ, ΕΛΕΝΗ ΖΑΧΑΡΗ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΗΣΑΚΗ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΚΟΡΡΥΒΑΝΤΗ, ΚΩΣΤΑΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, ΕΛΕΝΑ ΝΟΥΣΙΑ, ΠΙΩΡΟΣ ΠΕΠΠΑΣ, ΞΕΝΗ ΣΚΑΡΤΣΗ, ΜΑΡΙΑ ΣΥΡΡΟΥ, Ε.Ι. ΤΖΑΝΟΣ, ΒΙΒΗ ΤΟΥΡΟΓΙΑΝΝΗ, ΕΛΕΝΑ ΨΑΡΡΕΑ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΑΘΗΝΑ ΤΕΛΙΓΑΔΑ

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ, ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ 32, 104 44 ΚΟΛΩΝΟΣ ΑΘΗΝΑ
(ΠΡΟΣΟΧΗ! ΔΕΝ ΠΑΡΑΛΑΜΒΑΝΟΥΜΕ ΣΥΣΤΗΜΕΝΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ)

Τα τεύχη του περιοδικού διατίθενται

ΑΘΗΝΑ: Σπύρος Μαρίνης, Σόλωνος 76, τηλ.: 2103648170 fax: 2103648033 • «Ιανός», Σταδίου 24, τηλ.: 2103217917 • «Εναλλακτικό Βιβλιοπωλείο», Θεμιστοκλέους 37 • Βιβλιοπωλείο Πατάκη, Ακαδημίας 65 • «Θεμέλιο», Σόλωνος 84, τηλ.: 2103608180 • «Πολιτεία», Ασκληπείου 1, τηλ.: 2103600235 • «Πρωτοπορία», Γραβιάς 3-5, τηλ.: 2103801591 • Α. Κανάκη, Ζωοδόχου Πηγής 2-4, τηλ.: 3823113 • «Ορίζοντες», Ακαδημίας, στοά Όπερας • «Ο Μωβ Σκίουρος», Πλ. Καρύτση 3, τηλ.: 2103251872 • «Λεμόνι», Ηρακλειδών 22, Θησείο, τηλ.: 2103451390. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: «Κέντρο Βιβλίου», Λαοσάνη 9, τηλ.: 2310237463 • «Πρωτοπορία του Βορρά», Λ. Νίκης 3, τηλ.: 2310226190 • «Ιανός», Αριστοτέλους 7, τηλ.: 2310277004 • ΠΑΤΡΑ: «Πρωτοπορία». ΙΩΑΝΝΙΝΑ: «Δωδώνη» και σε άλλα βιβλιοπωλεία στην Αθήνα και την υπόλοιπη Ελλάδα. Εκτός Αθηνών, διατίθεται και στα κατά τόπους πρακτορεία τύπου.

Το περιοδικό ΜΑΝΔΡΑΓΟΡΑΣ αποκτά νέο ιστότοπο, με ανανεωμένη μορφή και περιεχόμενα. Επισκεφτείτε μας στο mandragoras-magazine.gr Ηλεκτρονική διεύθυνση της Συντακτικής Ομάδας για τα αποσπασμένα προς δημοσίευση: editorial@mandragoras-magazine.gr Για αποστολή δελτίων τύπου και άλλων ενημερωτικών υλικών: media@mandragoras-magazine.gr Για οποιαδήποτε πληροφορία - επικοινωνία: info@mandragoras-magazine.gr

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ-ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ Ο «Μ» σάς ενημερώνει ότι τα αποσπασμένα προς δημοσίευση (απαρνεκτικώς ανέκδοτα και μη αναρτημένα στο διαδίκτυο) κείμενα συζητούνται στη Συντακτική του Επιτροπή, συνήθως μέσα σε ένα τρίμηνο από την παραλαβή τους, εκτός από περιόδους γιορτών ή καλοκαιρινών διακοπών, οπότε το διάστημα μπορεί να είναι πολύ μεγαλύτερο. Εφόσον είναι γνωστή στο περιοδικό η ηλεκτρονική διεύθυνση του αποστολέα, αυτός θα ενημερώνεται μέσω ηλεκτρονικού μηνύματος για την έγκριση ή απόρριψη της συνεργασίας του. Ο χρόνος δημοσίευσης των εγκεκριμένων συνεργασιών είναι στη διακριτική ευχέρεια της Σ.Ε. η οποία συνεκτιμά ζητήματα χρονικών προτεραιοτήτων, ισορροπίας της ύλης και αναγκών της σελιδοποίησης. Χειρόγραφα δεν επιστρέφονται.

Το τοπίο και η γυναίκα

Με το φεγγάρι
άθλιο νόμισμα στην τσέπη
φεύγω, δίχως πατρίδα

Ποιο είναι αυτό το τερατώδες δικαίωμα μιας από αιώνων αφανούς ή εμφανούς εξουσίας που μοιράζει τον κόσμο ανάμεσα στη χυδαιότητα ενός παράλογου πλουτισμού και στον εκπεσμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μέσ' απ' τη φτώχεια χιλιάδων ανθρώπων υπάρξεων; Και ποια είναι αυτή η σκοτεινή μοίρα που προκαλεί το μοιραίο κενό ύπαρξης σ' έναν βίο όπου τα βήματά μας μετριούνται...

Τι σηματοδοτεί αυτή η παράλογη Εξουσιαστική Αρχή, αιώνες τώρα, να περιπλέει τις μοίρες των ανθρώπων χωρίς ποτέ να λύνεται οριστικά ο γόρδιος δεσμός του παράλογου κόσμου; Παρ' όλες τις διάτρητες, από αίμα, παγκόσμιες εξεγέρσεις. Παρ' όλες τις επαναστάσεις που η μνήμη τους τρέχει μέσα μας τραγούδια... Αλλά νομίζω ότι διανύουμε ακόμη την περίοδο ενός προϊστορικού σταδίου του ανθρωπισμού ελπίζοντας εκ βαθέων ότι θα προσεγγίσουμε κάποτε το εν ονειρώ σύνορο ενός νέου ανθρωπισμού που ως διά μαγείας θα λύσει τις χειροπέδες τής βαρβαρότητας, του ευτελισμού και της φτωχοποίησης του

σώματος αλλά και του πνεύματος. Και ότι επιτέλους θα μπορέσουμε να ψιθυρίσουμε και να ορίσουμε την κοινή μας μοίρα...

Γιατί εγώ κοίταζα εκείνη τη γυναίκα που κουβαλώντας στις πλάτες της μια τεράστια σακούλα με κουρέλια λέκιαζε, γκρίζα κουκίδα, το πολύχρωμο αδιάφορο πλήθος. Και από μετατόπιση σε μετατόπιση περνώντας ήταν σα να μην είχε καθόλου σώμα. Και καθόλου σα να μην είχε περάσει και κανένα σώμα και κανένα βλέμμα να μην την είχε αγγίξει.

Γιατί τόσο ήταν περήφανη για ν' αγγιχτεί απ' αυτόν τον πολτό των βλεμμάτων που κυλούσε αδιάφορο στην πολύβουη λεωφόρο και τόσο άδειαζε και πάγωνε γύρω της ο χώρος καθώς εκείνη περνούσε, ώστε η άκρη απ' το κουρελιασμένο της ρούχο να μην καταδέχεται ν' αγγίξει τους άλλους...

Και όσο βράδαιζε, την έβλεπα ακόμη να προχωρεί ως την άκρη τού δρόμου, ως την άκρη του ορίζοντα. Όσοπο στο τέλος, απ' την αντίθετη πλευρά της βουνοσειράς, αντί να δύσει, ανέτειλε ξαφνικά ένας παράτολμος ήλιος παίρνοντας μαζί του το τοπίο και τη γυναίκα...

Ζέφη Δαράκη

Αίμα χρειάζονται οι καιροί/ για να δολώσουν έπη*

Η βία στην ποίηση της Αθηνάς Παπαδάκη

Με αφορμή τη συμπλήρωση 49 χρόνων από τη μαύρη επέτειο της Απριλιανής δικτατορίας του 1967

της ΜΑΡΙΑΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ ΤΣΑΓΑΝΑ

Την αφορμή για την εκπόνηση αυτής της εργασίας μου έδωσαν δύο κείμενα της Αθηνάς Παπαδάκη, γραμμένα το 2011. Το πρώτο είναι ένα άτιτλο δοκίμιο, το οποίο η ποιήτρια εκφώνησε σε ημερίδα της ΕΣΗΕΑ, με θέμα *Πνευματικός κόσμος και βία*¹ το δεύτερο, ένα μικρό πεζοποιητικό κείμενο, με τον τίτλο «Μαρτυρία», που δημοσιεύτηκε σε ημερολόγιο της Εταιρείας Συγγραφέων, με θέμα «Βία και λογοτεχνία».²

Η ποιητική της Παπαδάκη κινείται επίμονα γύρω από το θέμα της βίας, τις ποικίλες μορφές που λαμβάνει, τις διαστάσεις της σε προσωπικό αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο και, τέλος, γύρω από τις συνέπειες που μπορεί να προκαλέσει. Σε όλες της τις ποιητικές συλλογές, από τον *Αρχάγγελο από μπετόν* του 1974, έως και *Το κοπάδι* του 2014, το ζήτημα επανεμφανίζεται με ποικίλους όρους και σε διαφορετικές συνθήκες, οι οποίες, ωστόσο, τέμνονται σε μια κοινή συνισταμένη, που προκύπτει από το υπαρξιακό ζήτημα και τις ορμέφυτες ανάγκες του ανθρώπου για επέκταση, επικυριαρχία και επιβίωση.

Στην περίοδο της Χούντας των Συνταγματαρχών, η Παπαδάκη δημοσιεύει το πρώτο της βιβλίο,³ με το οποίο καταγγέλλει την υπερκαταναλωτική μανία και την ασέβεια που χαρακτηρίζει τον σύγχρονο άνθρωπο. Η καταδράνηση των φυσικών πόρων, εκτός από σαφής δείκτης υπέρμετρης αλαζονείας, καταδεικνύει έναν κόσμο που βίαια επιβάλλεται με την τεχνολογία του στο περιβάλλον, χωρίς να συλλογίζεται τις συνέπειες. Η ποιήτρια, μέσα από την αντίθεση που δημιουργεί ο λυρικός της λόγος,⁴ εξαιρεί ότι η περιβαλλοντική καταστροφή έχει άμεσες συνέπειες στην ψυχική και τη σωματική υπόσταση του ατόμου. Ο άνθρωπος, δηλαδή, ως αναπόσπαστο κομμάτι του οικοσυστήματος, όταν παραβιάζει, με την υπεροχή που ο νους του παρέχει, το περιβάλλον, αυτόματα επηρεάζεται αρνητικά και ο ίδιος. Ο τίτλος της συλλογής, *Αρχάγγελος από μπετόν*, καταδεικνύει αυτή ακριβώς τη φθορά, μαλονότι δηλαδή είναι «αρχάγγελος», η συμπεριφορά του τον οδηγεί σε οκληρές καταστάσεις: την απομόνωση, την αποξένωση, την κατάθλιψη, τη συναισθηματική δυσκαμψία· φαινόμενα που ερμηνεύουν το υλικό κατασκευής του, το «μπετόν», και αποτελούν δείκτες του αστικού – υπερκαταναλωτικού τρόπου ζωής.

Σε όλους είναι γνωστές οι επιπτώσεις της χούντας και στο χώρο του πνεύματος, με την επιβολή λογοκρισίας στο χώρο της τέχνης και της έκφρασης, μεθοδεύσεις που ήρθαν να προστεθούν στις φυλακίσεις, εξορίες, ξυλοδαρμούς, τη βία του καθεστώτος, ακόμη και τις θανατικές καταδίκες σε βάρος πολιτών που αντιστέκονταν στο φασισμό. Η ποιητική φωνή της Παπαδάκη, όπως και γενικότερα η φωνή της γενιάς του '70, διαμορφώθηκε σε μεγάλο βαθμό από τα ιστορικοκοινωνικά γεγονότα. Δεν πρέπει επίσης να λησμονούμε την οικογενειακή σχέση της

Αθηνάς Παπαδάκη με τη Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη, την ποιήτρια του «Ύμνου του Ελλάς». Με τέτοιες, λοιπόν, καταβολές, η ευαισθησία της ποιήτριας είναι αρκετά οξυμένη απέναντι στην πολιτική βία, όπως φαίνεται από το ποίημα «Αίγινα Κ.Υ. 2019»: *Με πήραν και με πήγαιναν./ Οι δρόμοι ήταν άδειοι./ Χρύσιζε κάπου ένας Οκτώβρης./ Πέρασα τις μεγάλες κουμαριές./ Απ' τον καθρέφτη του οδηγού, έβλεπα ουρανό γαλάζιο./ Με πέμπανε, δεν ήξερα για πού./ Η σιωπή με σκέπαζε όπως ο τρούλος εκκλησίας./ Οι ρόδες πάταγαν ακαμμένη γη./ Από μια τρύπα είδα τα κόρτα./ Δεν είχα τίποτα για φυλακτό./ μόνο τα μάτια μου, δυο πράσινες κλωρές κουφάλες.*

Ο τίτλος του ποιήματος οριοθετεί το σκηνικό της δράσης, τις κρατικές φυλακές της Αίγινας, στις οποίες κάποιος μεταφέρεται με μεταγωγικά της Κρατικής Υπηρεσίας (Κ.Υ.), που φέρει τον αριθμό 2019. Τα ρήματα: πήραν, πήγαιναν, πέμπανε, τονίζουν την παραβίαση της ανθρώπινης ελευθερίας, σε περίοδο πολιτικής κρίσης. Ωστόσο, στη σωματική υποδούλωση αντίκειται η πνευματική ανεξαρτησία, την οποία η ποιήτρια μετουσιώνει στην αίσθηση της άρασης. Ο κρατούμενος του ποιήματος έχει τη δυνατότητα, με τη βοήθεια του καθρέφτη, να αντικρίσει «ουρανό γαλάζιο», ενώ παράλληλα το μοναδικό φυλακτό που φέρει μαζί του είναι τα μάτια του. Από τους στίχους αυτούς, λοιπόν, εκβάλλει μια αλήθεια των ελευθερόφρωνων ανθρώπων, ότι η σωματική υποταγή δεν συνεπάγεται και την πνευματική σκλαβιά. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και το πεζοποιητικό κείμενο «Μαρτυρία», απ' όπου και το σχετικό απόσπασμα:⁵ *Δεν αφήνω σημάδια, φοβάμαι μήπως τραβήξω την προσοχή, μάλιστα έχω αφανίσει κάθε σίγμα διεγερτικό. Έγινα άορατη πια σε όλες τις δραστηριότητές μου και ιδιαίτερα τη νύχτα όταν η πόλη αποκαρκτηρίζεται από τις ιδιότητές της και γίνεται πεδίο ελεύθερης βολής, εγώ άφαντη. Αλλιώς πώς θ' αντιμετωπίσω την περίπολο, σαν μοίρα με κλωθογυρίζει, με τα πετρόψυχα σκυλιά και τα ορθωμένα λάβαρα της, που μεταφέρουν την κόλαση μέχρι τα βάθη της φαντασίας μου.*

Το ποιητικό υποκείμενο επηρεάζεται σε βάθος από την τρομοκρατία που ασκεί η πολιτική εξουσία και το αίσθημα του φόβου που αυτή προκαλεί. Ωστόσο, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, έτσι κι εδώ, μπορεί να υπερασπίζεται τον ιδιωτικό – πνευματικό του κόσμο με όπλο, αυτή τη φορά, την αφάνεια.

Στην επόμενη ποιητική της συλλογή, στην *Αμνάδα των ατμών*,⁶ βιβλίο-τομή στη γενιά του '70,⁷ η Παπαδάκη δίνει ποιητική υπόσταση στα αντικείμενα της κουζίνας και διοχετεύει λυρισμό στην καθημερινότητα. Το βιβλίο χαρακτηρίζει, επίσης, μια υπαρξιακή διάσταση, η οποία αφορά την προκαθορισμένη, από το κοινωνικό περιβάλλον, γυναικεία συνθήκη.⁸ Η νοικοκυρά,⁹ πάντοτε γένους θηλυκού, βρίσκεται εγκλωβισμένη ανάμεσα σε αντικείμενα, που οριοθετούν τη δράση της. Παρα-

Έργο της Αγάθης Μαντζιώρη

βιάζεται, όπως φαίνεται, η ανθρώπινη υπόστασή της και γίνεται, ταυτόχρονα, δέσμια των αντικειμένων και ένα με αυτά.

Γράφει η Παπαδάκη στο βιβλίο της *Με άλλα λόγια*, αναφερόμενη στα οικιακά σκεύη: *Πουθενά ιεραρχία ανάμεσα σ' «εκείνη» και σ' «αυτά», υποστασιοποιημένα σε πρωταρχικούς ρόλους. Σκεύη σιωπηλά αλλά και με διαπροσωπική σχέση προς τη νοικοκυρά, αντανακλούσαν την αιώνια σκλαβιά της.*¹⁰

Την «πραγμοποίηση» αυτή, όπως θα την ονόμαζε ένας μαρξιστής, μετριάξει η ποιήτρια, μετουσιώνοντάς την ποιητικά: *Τα βλέφαρά μου κλείνω προς το μάτιο.// Σηκώνω στο φως τα κρυστάλλινα ποτήρια, / είναι καθαρά; / Γωνιές διαμαντιού ρίχνουν στο πρόσωπό μου, σκοτεινό/ σαν ένα ρυάκι τους γλυστρά./ Οι πασχαλιές, οι πασχαλιές της Λαϊκής/ με προεκτείνουν μέχρι τον παράδεισο.// Σώσε τους κραδασμούς μου, αμνάδα των σπιτών.*¹¹

Ωστόσο, η παραβίαση της ισότητας έναντι της γυναικείας φύσης δεν περιορίζεται στο ρόλο της νοικοκυράς. Το θηλυκό σώμα, όπως μπορούμε να δούμε στην ποίηση της Παπαδάκη, θυσιάζεται, σύμφωνα με τις κοινωνικές επιταγές, στο βωμό της ανθρώπινης επιβίωσης.

Παραθέτω το ποίημα «Νυφικό κρεβάτι»: *Ήτανε μια πλεχτή κουβέρτα της γιαγιάς/ που σκέπασε το νυφικό κρεβάτι./ Βάλαμε κιάλας ένα αγόρι να καθίσει/ πάνω για να κάνω γιο, ακόμα και λύρες πετάξαμε, κουφέτα/ και ρύζι./ Μια εθιμοτυπία από λινό, που υποχώρησε./ Το βράδυ σαν θήραμα, στο αίμα.*¹²

Όλο το εθιμοτυπικό προετοιμάζει το σκηνικό της βοράς από το κυρίαρχο αρσενικό, με στόχο τη γέννηση ενός διαδόχου. Το ενεργητικό ρήμα «υποχώρησε», με την παθητική απόχρωση, επιβεβαιώνει την πλήρη υποταγή. Η επικυριαρχία του δυνατού στο αδύναμο λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις στη συλλογή *Ο θάνατος και η κόρη*. Η Παπαδάκη, αξιοποιώντας το μύθο της Περσεφόνης και του Άδη, μέσα από τις αντιθέσεις που δημιουργεί και τις μετρικές της επιλογές,¹³ τονίζει την παραβίαση της αυτοβουλίας της γυναικείας φύσης και την ετεροκαθορισμένη μοίρα της, καθώς επίσης και τη βιαιότητα, την οποία κρύβει η ερωτική πράξη. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο «δυνατός άλλος» έχει άμεση σχέση με το θάνατο. Προφανώς, δεν εννοούμε το φυσικό τέλος

της ζωής, αλλά την υποδούλωση και το βιασμό του αδύναμου-γυναικείου φύλου. Η άμεση συσχέτιση της παραπάνω διαπίστωσης με το μύθο, της προσδίδει μια κοσμολογική διάσταση, η οποία δείχνει τη διαχρονική ισχύ στάσεων ριζωμένων στην πατριαρχική παράδοση.

Στις επόμενες συλλογές της (*Γη και πάλι*,¹⁴ *Ωχρωτάτη έως του λευκού*,¹⁵ *Λέαινα της βιτρίνας*,¹⁶ *Η άγρυπνη των ουρανών*¹⁷ και *Στη βασιλίδα του εξώστη*¹⁸) η Παπαδάκη εισχωρεί όλο και περισσότερο στα υπαρξιακά ερωτήματα και, μέσω του πυκνού και ελλειπτικού της λόγου, φωτίζει την καθολική διάστασή τους. Ακόμα, διαφωτιστικό για την προσέγγιση των ζητημάτων αυτών είναι το ποιητικό αφήγημα *Φύλλα τροφής*. Η ποιήτρια εντοπίζει τον αρχετυπικό κανόνα που ρυθμίζει τα πάντα, και σύμφωνα μ' αυτόν μπορούμε να προσεγγίσουμε τα δύσβατα μονοπάτια της ύπαρξης, στο νόμο της επιβίωσης.

Στα *Φύλλα τροφής* διαφαίνεται η πεποίθηση της Παπαδάκη, ότι ένας από τους βασικούς μοχλούς της επιβίωσης είναι η βία, κι αυτό μας το διδάσκουν οι πανάρχαιες λειτουργίες της φύσης. Το βασικό ένστικτο για τροφή κινεί την αλυσίδα των οικοσυστημάτων, η οποία πάντοτε ρυθμίζεται από τους θηρευτές και τα θηράματα, μολονότι οι όροι συνεχώς μεταβάλλονται: *Στο έρεβος πόντο πόντο τα χόρτα με μακραίωνη ορμή ωθούν το ελάφι να μακελευθεί από εχθρικά δόντια, κόβουν και μάλιστα με πίεση σαράντα κιλών.*¹⁹ Και λίγο πιο κάτω: *Όταν η τίγρη χώνει τα δόντια στη σάρκα γαζέλας, ολόκληρο το σύμπαν ριγεί με ψυχρό πάθος από το στιγμιαίο μακελειό, ενώ ταυτόχρονα υποθάλλει ανατροπή των όρων, ο θύτης μπορεί να γίνει θύμα.*²⁰

Οι προκαθορισμένες φυσικές λειτουργίες, αν και βίαιες, χαρακτηρίζονται από αθωότητα, καθώς υπακούν στη συμπαντική νομοτέλεια της επιβίωσης του οικοσυστήματος. Για το λόγο αυτό, η ποιήτρια χαρακτηρίζει τη σκληρότητα της βοράς ως «ακμαίο έγκλημα» και δεν παραλείπει να μας πληροφορήσει για το υψηλό επίπεδο του πολιτισμού ορισμένων πρωτόγονων λαών, οι οποίοι, ενισχυμένοι με τη σοφία της φύσης, ζητούσαν συγχώρεση από το θήραμά τους.

Στις σύγχρονες όμως αναπτυγμένες κοινωνίες γεννήθηκε η ανάγκη →

→ για επέκταση και επικυριαρχία. Όπως εύστοχα έχει παρατηρήσει η Άννα Κατσιγιάννη, σε κριτικό της δοκίμιο για την ποίηση της Παπαδάκη, οδηγηθήκαμε «Από την τροφή στην ανθρωποφαγία». ²¹ Στα ποιήματα «Επαίτης», ²² «Ακτῆμων», ²³ «Με τσιγάρο και ψωμί», ²⁴ «Ο ερημίτης», ²⁵ «Στενά δουλείας» ²⁶ και «Στα έσχατα», ²⁷ η ποιήτρια καταγγέλλει την κοινωνική ανισότητα και την, προκλητικά, ανισομερή κατανομή του παγκόσμιου πλούτου. Το πρόβλημα αναδεικνύεται μέσω της προκλητικής αντίθεσης που δημιουργούν τα ποιήματα: «Μεταλλάξεις», ²⁸ «Ο Κυρίαρχος», ²⁹ «Nouveau riche» ³⁰ και «Διαφήμιση», ³¹ στα οποία γίνεται λόγος για τη σκληρή και αδιάφορη στάση των νεόπλουτων αστών απέναντι σε κοινωνικά προβλήματα, όπως η πείνα και η επατεία. Το χειρότερο, βέβαια, είναι πως γαλουχούν και τα παιδιά τους με την αναισθησία και τη σκληρότητα που τους χαρακτηρίζει καθιστώντας τα «ανθρωποφάγα», μολύνουν το μέλλον.

Παραθέτω το ποίημα «Μεταλλάξεις»: *Τους κυνόδοντες διακρίνω/ ακόμη αφανέρωτους/ σε τρυφερά ούλα βρεφών./ Είναι σιλπινοί και αιχημηροί./ Καθώς τα νεογνά διάπλατα/ ανοίγουν τις σιαγόνες/ ο λύχνος του στόματος ροδίζει./ Να, στον ουρανό/ ο σατανάς της πρώτης τροφής./ Τίποτε αθώο, ούτε και το γάλα.*

Από τον τίτλο του ποιήματος, αντιλαμβανόμαστε ότι έχει ήδη παραβιαστεί η ομαλή τάξη των πραγμάτων. Το ποιητικό υποκείμενο περιγράφει το βρέφος ως σαρκαβόρο ζώο ή μάλλον κάτι χειρότερο. Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα ζώα επιτίθενται εξαιτίας του ενστίκτου της «ιερής τροφής». ³² Το νεογέννητο του ποιήματος, που σχετίζεται με τη λέξη «σατανάς», θα χρησιμοποιήσει τους «σιλιπνούς και αιχημηρούς κυνόδοντες», όχι για την επιβίωση, αλλά για χάρη της γευστικής απόλαυσης που επιζητεί ο «κουρανίσκος», λέξη που εππονίζεται από το δεικτικό μόριο «Να». Η ανθρώπινη μετάλλαξη ίσως να είναι απότοκη του αδηφάγου εγωισμού, της υπερκαταναλωτικής μανίας, των βιοκλιματικών αλλαγών ή και όλων των παραπάνω. Το ποίημα, πάντως, έχει τόνο προφητικό.

Στην τελευταία συλλογή με τίτλο *Το κοπάδι*, ³³ η συνθήκη της βίας αναπαρίσταται μέσα από την ψυχολογία του πλήθους. Από το εξώφυλλο, το οποίο φιλοτέχνησε ο Αντρέας Καραμπέλας, νιώθει κανείς την ένταση του κόκκινου χρώματος που παραπέμπει στο αίμα, αλλά και την ορμή του βλέμματος, που απεικονίζεται. Το κοπάδι συμβολίζει τη μάζα που κινείται κατευθυνόμενη. Μέσα στο πλήθος, ωστόσο, το άτομο έχει την ικανότητα να κρυφτεί, επομένως να αποκαλυφθεί, απελευθερώνοντας τις μύχιες επιθυμίες του. Η ποιήτρια υπογραμμίζει τις βίαιες και επιθετικές ανθρώπινες ροπές, κυρίως μέσα από τα ποιήματα της ενότητας «Το τσίρκο». Ενδεικτικά από το ποίημα «Παιχνίδι με σιλέτα»:

Αστραπιαία το ασάλι καρφώνει/ σε απόσταση αναπνοής/ απ' το νεανικό κορμί./ Μια αποτυχία και ο σκοπευτής/ Θα κυλήσει στο χωνευτήρι του κυνός./ Όμως όχι/ δε θ' αστοχήσει./ Αν και καλά γνωρίζει/ πόσο το απροσδόκητο/ το πλήθος μαγνητίζει./ Πως διεγείρεται η μάζα/ από το ενδεχόμενο,/ η λεπίδα να λοξοδρομήσει/ και η κόρη να πέσει νεκρή. ³⁴

Η ποίηση της Παπαδάκη είναι υπαρξιακή με έντονο το στοιχείο της φιλοσοφικής αναζήτησης. Σε ποιήματα σύντομης φόρμας αλλά και μέσω των πεζοποιητικών της κειμένων, προσεγγίζει τις αλήθειες του μηχανισμού που ονομάζεται ζωή. Ένας από τους κυρίαρχους μοχλούς αυτού του μηχανισμού, όπως μας αποκαλύπτει η θεματολογία της, είναι η βία. Συνθήκη αφενός απαραίτητη, καθώς ρυθμίζει την αρμονική διάταξη των πραγμάτων, αφετέρου καταστροφική, εφόσον υποδεικνύει την επικυριαρχία των δυνατών έναντι των ευάλωτων σε ένα παιχνίδι εξουσίας, όπου χάνεται κάθε αξία και σεβασμός. Η ποιήτρια, καταλήγοντας σε αυτή την άκρως αντιθετική διαπίστωση, με λεπτή ειρωνεία καταγγέλλει τα ορμέμφυτα βίαια ένστικτα του ανθρώπου, ενώ παράλληλα αναγνωρίζει ότι η βία είναι αρχέγονο θεμέλιο των κοινωνιών.

Επιλογικά, στο σημείο αυτό, θα ήθελα να παραθέσω την αρχή της ομιλίας της Παπαδάκη στην Ημερίδα της ΕΣΗΕΑ, για την οποία έγινε ήδη λόγος παραπάνω: *Πατήρ πάντων ο πόλεμος, Ηράκλειτος. Αν ξεκινά την ομιλία μου με το περίφημο απόφθεγμα είναι επειδή η διαμάχη συγκροτεί σημαντικό νόμο και αποτελεί ικανή και αναγκαία συνθήκη για τη δημιουργία πολλαπλότητας στο διηλεκτές των αντιθέσεων. Η σύγκρουση επιφέρει την αρμονική διάταξη του κόσμου και συνιστά κύριο μοχλό αλλαγών συχνά με αφόρητες πύσεις.* ³⁵

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- *Αθηνά Παπαδάκη, «Θησέας», *Θαύμα ιδέσθαι*, Ιδιωτική Έκδοση, 2012, σ. 32. Αθηνά Παπαδάκη, [«Άτιπλο»], *Πνευματικός κόσμος και βία*, Ημερίδα 04.12.2010, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ, 2011, σσ.117 – 120.
- Αθηνά Παπαδάκη, «Μαρτυρία», *Ημερολόγιο 2011*: Βία και λογοτεχνία, Αθήνα, Εταιρεία Συγγραφέων, στο μήνα Σεπτέμβριο.
- Αθηνά Παπαδάκη, *Αρχάγγελος από μπετόν*, Αθήνα, Μαυρίδης, 1974.
- Κώστας Καλαπανίδας, «Αθηνάς Παπαδάκη, Αρχάγγελος από μπετόν», *Κάνιστρα*, τχ. 2 (Ιούνιος 1974) σ. 213.
- Βλ. σημ. 2, ό.π.
- Αθηνά Παπαδάκη, *Αμνάδα των αμμών*, Αθήνα, Καστανιώτης, ² 1995.
- Βλ. Αντώνης Φωστιάρης, «Αθηνά Παπαδάκη: Η αμνάδα των αμμών, Εγνατία, 1980», *Λέξη*, τχ. 8 (Οκτώβρης 1981) σσ. 653-654.
- Βλ. «Αθηνά Παπαδάκη», *Υπάρχει, λοιπόν, γυναικεία ποίηση*, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών, 1990, σσ. 43-49· Βαγγέλης Χατζηβρασιλείου, «Γυναικεία και ανθρώπινη φύση», *Άυγή*, 8 Απριλίου 1986.
- Πόλυ Μηλιώρη, «Νοικοκυρά», *Πάνθεον*, τχ. 725 (Μάιος 1981) σ. 63.
- Αθηνά Παπαδάκη, *Με άλλα λόγια*, Αθήνα, Ροές, 2007, σ. 39.
- Αθηνά Παπαδάκη, *Αμνάδα των αμμών*, ό.π., σ. 9.
- Ό.π., σ. 25.
- Βλ. Αλέξ. Ζήρας, «Ο έρωτας του θανάτου», *Κυριακάτικη Άυγή*, 3 Νοεμβρίου 2002.
Άννα Κατσιγιάννη, «Η Περασφόνη και το ρόδι», *Πόρφυρας*, τχ. 112 (Ιούλιος – Σεπτέμβρης 2004) σσ. 304-307.
- Γη και πάλι*, Αθήνα, Καστανιώτης, ² 1995.
- Ωχροτάτη έως του λευκού*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1989.
- Λέαινα της βιρίνας*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1992.
- Η άγρυπνη των ουρανών*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1995.
- Στη βασιλίδα του εξώστη*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1998.
- Αθηνά Παπαδάκη, *Φύλλα τροφής*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2004, σ. 14.
- Ό.π., σ. 15.
- Άννα Κατσιγιάννη, «Γενεαλογώντας την ποίηση της Αθηνάς Παπαδάκη. Από την τροφή στην ανθρωποφαγία», ηλεκτρονικό περιοδικό *ΝΤΟΥΕΝΤΕ*, τχ. 17 (Ιούλιος 2012), στήλη Εξώστης.
- Αθηνά Παπαδάκη, *Προς άγνωστον*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2005, σ. 16.
- Αθηνά Παπαδάκη, *Με λύχνο και λύκους*, Αθήνα, Νέδα, 2010, σ. 40.
- Ό.π., 42.
- Αθηνά Παπαδάκη, *Θαύμα ιδέσθαι*, ό.π., σ. 37.
- Ό.π., σ. 48.
- Ό.π., σ. 49.
- Αθηνά Παπαδάκη, *Με λύχνο και λύκους*, ό.π., σ. 9.
- Ό.π., σ. 16.
- Ό.π., σ. 19.
- Ό.π., σ. 54.
- Αθηνά Παπαδάκη, *Φύλλα τροφής*, ό.π., σσ. 21-27.
- Αθηνά Παπαδάκη, *Το κοπάδι*, Αθήνα, Έναστρον, 2014.
- Ό.π., σ. 12.
- Αθηνά Παπαδάκη, [«Άτιπλο»], *Πνευματικός κόσμος και βία*, Ημερίδα 04.12.2010, ό.π., σ. 117.

